

Možnosti pěstounské péče pro nezletilé bez doprovodu v ČR

Obsah

1. ÚVOD.....	2
2. PRÁVNÍ RÁMEC – ÚPRAVA PĚSTOUNSKÉ PÉČE V ČR	3
PĚSTOUNSKÁ PÉČE V PŘÍPADĚ NEZLETILÝCH CIZINCŮ BEZ DOPROVODU	4
PRAVOMOC ČESKÝCH SOUDŮ A ROZHODNÉ PRÁVO	4
3. OBECNÁ DOPORUČENÍ.....	5
4. PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE V JINÝCH STÁTECH EU.....	6
POLSKO	7
VELKÁ BRITÁNIE	8
NIZOZEMSKO	9
5. MOŽNOSTI PĚSTOUNSKÉ PÉČE PRO NBD V ČR	10
6. ZÁVĚR	13

1. ÚVOD

Analýza, kterou držíte v ruce, vznikla v rámci projektu „*Děti na cestě*“, který realizovala Organizace pro pomoc uprchlíkům od dubna 2015 do března 2016. Cílem projektu bylo zlepšit postavení nezletilých žadatelů o azyl a cizinců, kteří přicházejí do ČR bez doprovodu svých rodičů či jiných zákonných zástupců a jsou na základě rozhodnutí soudu umístěni do péče Zařízení pro děti - cizince MŠMT a v případě naplnění jeho kapacit do péče jiného dětského domova či výchovného ústavu. Kromě právního a sociálního poradenství, které bylo nezletilým poskytováno, si projekt kladl za cíl vyvolat odbornou diskuzi na téma pěstounské péče pro nezletilé cizince bez doprovodu a iniciovat změny v systému umísťování nezletilých bez doprovodu do náhradní péče. Důvodem vzniku projektu byla skutečnost, že všichni nezletilí bez doprovodu byli po svém příchodu do ČR umísťováni výhradně do péče zařízení pro výkon ústavní výchovy. Pouze v případech, kdy měli nezletilí na území ČR příbuzné, mohli být svěřeni do péče tohoto příbuzného na základě rozhodnutí soudu o svěřeni dítěte do péče třetí osoby. K umísťování nezletilých cizinců bez doprovodu do péče pěstounů v praxi nedocházelo. Nicméně snaha umísťovat do institucionální péče co nejméně dětí by dle našeho názoru měla týkat i dětí - cizinců, opačný přístup je diskriminační a je v rozporu s nejlepším zájmem dítěte. Proto jsme se během realizace projektu „*Děti na cestě*“ zaměřili na vyvolání diskuze na téma pěstounské péče pro nezletilé cizince bez doprovodu a na identifikaci hlavních překážek, které v praxi umísťování těchto dětí do rodin brání.

2. PRÁVNÍ RÁMEC – ÚPRAVA PĚSTOUNSKÉ PÉČE V ČR

Základní úprava pěstounské péče je obsažena v §§ 958 – 970 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. O svěřeni dítěte do pěstounské péče rozhoduje soud, a to v případě, pokud o dítě nemůže pečovat žádný z rodičů ani poručník. Zákon výslovně uvádí, že pěstounská péče má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově.

Soud svěří dítě do péče pěstounů na dobu, po kterou trvá překážka bránící rodičům v osobní péči o dítě. Svěřeni dítěte do pěstounské péče nemá vliv na vyživovací povinnost rodičů vůči dítěti. Pěstounem může být fyzická osoba nebo v určitých případech manželský pár, který poskytuje záruku řádné výchovy dítěte a má bydliště na území České republiky. Soud může dítě svěřit nejprve do tzv. předpěstounské péče.

Od roku 2006 existují dvě formy pěstounské péče. Pěstounská péče dlouhodobá - tato forma pěstounské péče je koncipována jako stabilní a dlouhodobé opatření, končí zpravidla dosažením zletilosti dítěte. Pěstounská péče na přechodnou dobu -bývá někdy označována pojmem „profesionální pěstounská péče“, jde o rodinnou individuální formu péče, státem podporovanou, která by měla být nezletilým dětem poskytována po nezbytně nutnou, relativně krátkou dobu v domácnostech pěstounů nebo i v zařízeních pro výkon pěstounské péče. Jedná se tedy o dočasnou péči o děti (maximálně 1 rok), u kterých je vysoká pravděpodobnost rychlého trvalého řešení - buď jiné formy náhradní rodinné péče, nebo návratu do původní rodiny.¹

¹Pro srovnání uvádíme další formy náhradní rodinné péče:

Adopce (osvojení) - upravuje § 794 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen občanský zákoník). Osvojení je nejvyšší formou náhradní rodinné péče. Osvojením vzniká nový právní vztah, neboť mezi osvojencem a osvojitelem vzniká takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi. Osvojitel je zákonným zástupcem dítěte, osvojitelé jsou na základě rozhodnutí soudu zapsáni do matriky jako rodiče dítěte. Zákon upravuje i mezinárodní osvojení, které zprostředkovává Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Proces mezinárodního osvojení vychází z Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, kterou ČR ratifikovala v roce 2000.

Poručenství - upravuje ust. §§ 928 - 942 občanského zákoníku. Poručníka ustanoví soud dítěti, pokud tu není žádný z rodičů, který vykonává rodičovskou zodpovědnost v plném rozsahu. Pokud poručník o dítě zároveň osobně pečuje, náleží mu hmotné zabezpečení jako pěstounovi. Poručník je zákonným zástupcem dítěte, má v zásadě všechna práva a povinnosti jako rodič, ale nemá k dítěti vyživovací povinnost. Poručníkem může být i orgán sociálně-právní ochrany dětí, pokud není vhodná fyzická osoba.

Svěření dítěte do péče jiné osoby -Nemůže-li o dítě osobně pečovat žádný z rodičů ani poručník, může soud svěřit dítě do osobní péče jiného člověka, která je upravena v § 953 – § 957 občanského zákoníku. Svěřeni dítěte do osobní péče takové osoby má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově. Osoba příbuzná nebo dítěti blízká má přednost před jinou osobou. Rodičům je soudem stanovena povinnost platit výživné.

Hostitelská péče – tímto termínem se označuje pobyt dítěte z dětského domova u rodiny, nebo jednotlivce, který není jeho příbuzný. Tento pobyt je upraven v § 30 zákona č. 359/1999Sb. o sociálně-právní ochraně dětí.

Pěstounská péče v případě nezletilých cizinců bez doprovodu

Novela č. 401/2012 Sb., zákona o sociálně právní - ochraně dětí zavedla zásadní změny v systému náhradní rodinné péče s důrazem na vytvoření alternativ k nadměrnému umísťování dětí do institucionální péče. Snaha umísťovat do institucionální péče co nejméně dětí by se měla týkat i dětí - cizinců, opačný přístup je diskriminační a v rozporu s nejlepším zájmem dítěte. Znepokojení s mírou institucionální péče o děti vyjádřil v závěrečných doporučeních v roce 2011 i Výbor OSN pro práva dítěte. Jeho zpráva doporučuje posílení pěstounské péče na úkor ústavní a explicitně v této souvislosti zmiňuje skupinu dětí uprchlíků. Rovněž nový občanský zákoník klade důraz na to, že pěstounská péče má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově, bez ohledu na to, jaké občanství dítě má. Žádná zákonná překážka pro umísťování nezletilých cizinců, kteří přicházejí do ČR bez doprovodu rodičů, tedy neexistuje.

Pokud jde o občanství potenciálních pěstounů, pěstounem se může dle občanského zákoníku stát osoba, která skýtá záruky řádné péče, souhlasí se svěřením dítěte do pěstounské péče a má bydliště na území České republiky. Zákon tedy nevylučuje z pěstounské péče cizince žijící na území ČR. Podmínkou k tomu, aby mohl být cizinec zařazen do evidence žadatelů o zprostředkování pěstounské péče, však je bud'povolení k trvalému pobytu na území ČR, nebonepřetržitý přechodný pobyt na území ČR po dobu nejméně 365 dnů.²

Pravomoc českých soudů a rozhodné právo

Odpověď na otázku, zda mají české soudy pravomoc rozhodovat o svěření nezletilého bez doprovodu do péče pěstounů, je nutné hledat nejprve ve dvoustranných úmluvách se zeměmi, odkud tito nezletilí pocházejí. Vzhledem k tomu, že se zeměmi, odkud nezletilí pocházejí nejčastěji, jako je např. Afghánistán a Sýrie, dvoustranné úmluvy neexistují, je nutné vycházet z Nařízení Brusel IIbis, konkrétně z čl. 13 odst. 2, dle něhož je příslušný soud ve státě, kde se děti uprchlíků nacházejí. Příslušnost českých soudů, v případě dětí nacházejících se na území ČR, je tedy dána tímto Nařízením. Další otázkou je, podle jakého práva bude český soud při svěření dítěte do pěstounské péče rozhodovat. S ohledem na neexistenci dvoustranných úmluv je nutno vycházet z Haagské úmluvy z roku 1996, z jejího čl. 15, který stanoví, že se použije právo státu soudu, který o věci rozhoduje. Použije se tedy české právo. Haagská úmluva se použije i ve vztahu ke státům, které ji neratifikovaly, tedy i vůči státům, odkud pochází většina nezletilých bez doprovodu. O svěření

² § 20 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí

do pěstounské péče tedy budou v případě nezletilých bez doprovodu rozhodovat české soudy podle českého práva.

3. OBECNÁ DOPORUČENÍ

V souladu s obecnými zásadami a obecně rozšířeným pohledem na náhradní péči zdůrazňuje Směrnice o náhradní péči o děti Valného shromáždění OSN z roku 2010³ v odstavci 21, že ústavní péče by měla být omezena na případy, kdy je to pro konkrétní dítě vysloveně vhodné, nezbytné a konstruktivní a kdy je to v jeho nejlepším zájmu. Odstavec 22 uvádí, že v souladu s převládajícím názorem odborníků by náhradní péče o malé děti (a to zejména ty do věku 3 let) měla být poskytována v rodinném prostředí. Výjimky z této zásady mohou nastat v případech, kdy se tím zabrání oddělení sourozenců a v případech, kdy je toto umístění nouzového charakteru nebo je určeno pro předem stanovenou a velmi omezenou dobou platnosti s plánovaným znovuzačleněním do rodiny dítěte nebo jiným vhodným řešením dlouhodobé péče.

Na závěr směrnice uznává, že pobytová zařízení pro dětskou péči a rodinná péče se navzájem doplňují při naplňování potřeb dítěte, konstatuje však, že v zemích, kde zůstávají velká pobytová zařízení, by alternativy měly být vytvářeny v souladu se strategií celkové de-institucionalizace a to včetně přesných cílů a záměrů, které povedou k postupnému rušení těchto institucí. Za tímto účelem by státy měly zavést standardy pro péči, vedoucí k zajištění kvality a podmínek příznivých pro rozvoj dítěte, jako je individuální přístup a péče o malé skupinky. A v souvislosti s těmito standardy by měly zhodnotit stávající zařízení. Rozhodnutí o zřízení nového zařízení ústavní péče, ať už veřejného nebo soukromého, by měly plně zohledňovat tyto cíle a strategie snažící se o postupnou de-institucionalizaci.

V kontextu rodinné péče stojí za zmínku odstavec 18, kde směrnice poukazuje na skutečnost, že ve většině zemí se o co nejvíce dětí bez rodičovské péče neformálně starají jejich příbuzní. Pro takové případy by se státy měly snažit v souladu se směrnicí poskytnout prostředky pro zajištění vhodných životních podmínek a ochrany těchto dětí s ohledem na kulturní, ekonomické, genderové a náboženské rozdíly. Je také důležité zajistit, aby zvolené postupy nebyly v rozporu s nejlepším zájmem dítěte. Může být například rizikové, pokud je nezletilý svěřený do péče osoby blízké, avšak tato péče není následně monitorována a zvenčí podporována.

³Valné shromáždění OSN: Směrnice o náhradní péči o děti, přijatá rezolucí č. A/RES/64/142

4. PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE V JINÝCH STÁTECH EU

Jak již bylo uvedeno v předchozí části, podle Směrnice Valného shromáždění OSN o náhradní péči o děti z roku 2010 by ústavní péče měla být omezena pouze na případy, kdy je to pro konkrétní dítě vysloveně vhodné, nezbytné a konstruktivní, a kdy je to v jeho nejlepším zájmu.⁴

Napříč subjekty, které přicházejí do kontaktu s nezletilými bez doprovodu v různých evropských státech, panuje všeobecná shoda, že pěstounská péče je lepším řešením pro většinu těchto dětí. Skutečnost, že je tento typ péče levnější než umístění v institucích, představuje mimořádnou příležitost k dosažení toho, aby byla obecně pěstounská péče upřednostňována. V současné době ovšem v EU žije v rodinné péči pouze malá část odloučených dětí či dětí bez doprovodu.⁵

V 16 evropských zemích (14 členských států plus Norsko a Švýcarsko) je nabízena nezletilým bez doprovodu možnost žít v náhradní rodinné péči.

Pouze v Nizozemí je pravidlem využívání pěstounů zestejného nebo podobného kulturního prostředí jako jsou nezletilí. Některé ze zemí využívají rodiny jak etnicky blízké tak i odlišné. Rodiny domácího etnika, pečující o nezletilé bez doprovodu, jsou často konfrontovány s kulturními rozdíly a jazykovými problémy, což může zapříčinit disfunkčnost takového umístění. Země se zkušeností s umísťováním dětí cizinců do etnicky podobných rodin referují o této zkušenosti příznivě. Příručka Statement of Good Practice⁶ konstatuje, že je obecně žádoucí, aby o děti do 16 let věku bylo pečováno v pěstounské rodině, která bude odrážet jejich vlastní kulturu

Všechny země poskytující dětem cizincům možnost vyrůstat v náhradnírodinné péči hlásí nutnost rozvoje zaškolování pro rodiny jak z původního tak i rozlišného kulturního prostředí. Specifika péče o tyto děti se netýkají pouze toho, že jsou z jiného prostředí a mluví jinou řečí. Musí být také vzata v úvahu problematika následků života mezi dvěma kulturami a vypořádávání se se ztrátou či jinými traumaty. Příprava pěstounských rodin na tyto problémy může zlepšit poskytovanou péči a snížit počet neúspěšných umístění.

Z důvodu obecného nedostatku pěstounských rodin (vyjma Nizozemí) představuje jejich rekrutování obecně problém. Autoři publikace doporučují obzvláště zacílit na rodiny z jiných komunit a jiného etnického prostředí.

⁴Valné shromáždění OSN: Směrnice o náhradní péči o děti, přijatá rezolucí č. A/RES/64/142

⁵Zdroj: Příručka RECEPTION AND LIVING IN FAMILIES, únor 2015, vydaná nizozemskou opatrovnickou organizací NIDOS

⁶Statement of Good Practice. 4. přepracované vydání, Separate Children in Europe Program (2009)

Protože se skupina nezletilých bez doprovodu se markantně stát od státu liší jak v číslech, tak ve svých charakteristikách, jediný model péče o tyto děti a jediný model opatrovnického systému ve všech zemích by nefungoval. Mezi jednotlivými členskými státy se také liší systém ochrany dětí obecně. Z toho důvodu je klíčové nastavit vhodný systém vždy pro konkrétní členský stát. Doporučováno je přebírat stávající úspěšné praxe nebo propagovat preferované modely a vytvořit metodiku k přijímání dětí cizinců do náhradní rodinné péče.

Polsko

V Polsku je pěstounské péče pro nezletilé široce využívána, ze zhruba 80.000 dětí bez rodičů je jich téměř 60.000 umístěno v pěstounské péči. V Polsku dle vyjádření cizineckého úřadu, který je odpovědný za přijímání cizinců, není v současné době dostatek pěstounských rodin ani pro polské děti, takže pěstounská péče není dostupná pro všechny nezletilé bez doprovodu.

V roce 2013 bylo v péči 199 nezletilých bez doprovodu, z nichž 108 byli chlapci. Zatímco 105 nezletilých bylo v ústavní péči, 82 jich žilo v pěstounských rodinách všech typů a 12 v pěstounských domech. Zhruba 80 dětí bylo mladší patnácti let a 13 dětí mělo pouze 1 rok. 42 nezletilých mělo ukrajinské státní občanství, 37 rumunské, 34 bulharské, 14 syrské, 11 ruské a 8 nezletilých pocházelo z Afghánistánu.⁷

V Polsku je všeobecně za nezletilé bez doprovodu zodpovědné ministerstvo práce a sociálních věcí. Od roku 2012, kdy došlo ke změně systému, se pro všechny děti-cizince upřednostňuje pěstounská péče. Opatrovnický soud, který má na starost umístování dětí, ubytovává většinu nezletilých bez doprovodu, kteří nežádají o azyl, do rodinného prostředí. Využívá k tomu seznamy rodin, který obdrží od příslušné obce. Některé z rodin pocházejí ze stejné země jako nezletilý, ale většina z nich je polská.

Kromě sociálního pracovníka dochází do rodiny také tzv. rodinný asistent, který pomáhá řešit problémy, které v rodině nastanou. Pěstounské domy mohou ubytovat maximálně osm dětí, pěstounské rodiny (jak profesionální, tak neprofesionální) se mohou starat nejvíce o tři děti.

⁷ Zdroj: Příručka RECEPTION AND LIVING IN FAMILIES, únor 2015, vydaná nizozemskou opatrovnickou organizací NIDOS

Velká Británie

Ve Velké Británii je umístění nezletilých bez doprovodu do náhradní rodinné péče uznáváno jako nejlepší možnost kvůli prostředí, ve kterém se dítě může vyvíjet a získat náležitou podporu. V několika posledních letech je každý rok stále více dětí umísťováno do pěstounské péče. Protože ovšem v některých oblastech Spojeného království je nedostatek pěstounských rodin, mnoho nezletilých bez doprovodu, zejména ti, kteří jsou mezi 16 a 18 rokem věku, nedostane v praxi šanci na pěstounskou péči. V roce 2012 byly ve Velké Británii publikovány výsledky studie týkající se pěstounské péče o mladé lidi žádající o azyl.⁸ Výzkum byl proveden pomocí anketního šetření ve čtyřech místních orgánech a u 133 pěstounů, kteří se v roce 2009 starali o dítě bez doprovodu. Cílem výzkumu bylo zhodnotit získané informace o umísťování do rodin. Všeobecné výsledky byly pozitivní: „dobrá pěstounská péče může bezpochyby pozitivně ovlivnit životy mnoha mladých lidí bez doprovodu. Ve své nejlepší formě představuje vřelé, rodině podobné vztahy, které mohou ovlivňovat jak mladé lidi, tak pěstounské rodiny.“ Mimo to výsledky studie uvádějí, že „díky přizpůsobivosti, flexibilitě a ochotě sdílet, se mnoha pěstounům a mladým lidem podařilo vytvořit síť rodině podobných vztahů, která mladým lidem pomohla se usadit, prospívat a objevovat život i mimo toto prostředí“.

Jiná studie z roku 2012 na téma duševního zdraví nezletilých bez doprovodu z Afghánistánu žádajících o azyl⁹, poukazuje na výskyt posttraumatické stresové poruchy v této skupině. Popisuje její spojení s kumulativním efektem traumatických událostí, které předcházely migraci, imigraci, statusu uprchlíka a opatření týkající se sociální péče a bydlení. Děti, které žijí v zařízeních, vykazovaly větší míru posttraumatické stresové poruchy než děti v pěstounské péči. „Pro život dětí je způsob a místo bydlení určujícím faktorem a pěstounská péče se zdá být vhodnější variantou. Pěstounské rodiny ve Velké Británii mohou prostřednictvím individuální péče, stability a zmírnění izolace poskytovat více podpory, pocitu bezpečí a pomáhat těmto dětem vytvořit si nové vztahy.“

Pěstouni s odlišným kulturním zázemím jsou vybíráni z pevně zakotvených komunit, jako například pákistánské nebo indické rodiny, které žijí v zemi již dlouho. Nezletilí bez doprovodu nebývají vždy umístěni do pěstounské rodiny s kulturou podobnou té jejich, protože takových rodin není dostatek a obecně platí, že je lepší dítě umístit i do jiné

⁸FosteringUnaccompaniedAsylum-SeekingYoungPeople. A researchproject. Jim WadeSirriyeh, RaviKohli and John Simmonds, SocialPolicyResearch Unit, The University of York, University of Bedfordshire and BAAF, 2012

⁹PTSD in Asylum-seeking male adolescents, Bronstein, Montgomery, Dobrowolski, Journal of Traumatic Stress, říjen 2012, 25, strana 551-557

pěstounské rodiny než do ústavní péče. Chybí národní program, který by se zaměřoval na náběr pěstounů z odlišných kultur.

Nezletilí bez doprovodu, kterým nebyl azyl udělen, a dovrší věk 18 let, jsou většinou odebráni z pěstounské rodiny a umístěni do nezávislého ubytování bez podpory. Změna může mít neblahý vliv na cizince, který dříve žil v prostředí pěstounské rodiny.

Nizozemsko

V Nizozemsku, které má s umístováním nezletilých bez doprovodu do pěstounské péče největší zkušenosti, přechází po úvodních procedurách do tří měsíců všichni nezletilí do pěstounských rodin, menších přijímacích jednotek nebo na koleje. O tom, kam bude nezletilý umístěn, rozhoduje jeho opatrovník, zpravidla pracovník organizace NIDOS.¹⁰ Rozhodujícími kritérii pro výběr, kam bude nezletilý umístěn, nejsou věk ani povolení k pobytu, ale optimální rozvoj nezletilého a vyspělost daného jedince.¹¹ V přijímacích jednotkách jsou skupiny 12 až 15 dětí pod nepřetržitým dohledem nebo je čtyřem nezletilým ve věku 15 až 18 let, kteří sdílí malou bytovou jednotku, poskytován vychovatel na 28,5 hodin týdně. Pouze starší nezletilí, které lze považovat za dostatečně soběstačné, jsou ubytováni na kolejích a ve větších přijímacích centrech.

Zranitelní nezletilí, včetně všech mladších 13 let, jsou přímo umístěni do pěstounských rodin (nebo v případě potřeby, například při podezření na obchodování s lidmi, v chráněných domovech). Díky tomu žije přibližně 50 % všech nezletilých bez doprovodu v Nizozemsku v pěstounských rodinách.

V oblasti pěstounské péče představují nezletilí bez doprovodu specifickou skupinu, pro niž je třeba péči přizpůsobit a provádět zvláštním způsobem. Protože mají tito mladí lidé různé kořeny, NIDOS preferuje, aby byli přijímáni do rodin, jež jsou spojené s jejich etnikem nebo k němu mají alespoň blízko. Takové pouto v dané rodině nezletilým umožňuje vystavět základ k tomu, aby se později vrátili do své země, nebo aby se integrovali do nizozemské společnosti a zachovali si při tom vlastní kulturní identitu. V mnoha případech mají nezletilí povědomí o soužití s blízkými osobami, protože ve většině jejich zemí původu je zvykem, aby si zbytek rodiny osvojil a vychovával děti, jejichž rodiče jsou nepřítomní. NIDOS proto vytvořil vlastní skupinu pěstounů mnoha různých národností, jíž je možné tyto děti svěřit. Pokud

¹⁰ <http://www.nidos.nl/>

¹¹ Na konci roku 2014 bylo v Nizozemsku 2670 nezletilých bez doprovodu. Byli to nezletilí zhruba devadesáti různých národností, v roce 2014 to byli nejčastěji Somálci (24 %), Eritrejci, (22 %) a Syřané (12 %). V roce 2014 bylo 55 % z věkové skupiny 16–18 let, 29 % ze skupiny 12–16 let a 16 % bylo mladších 12 let.

ovšem mají nezletilí bez doprovodu závažné potíže, např. psychické, nelze je tímto způsobem přijmout do pěstounské péče a musí být zařazeni do všeobecného systému péče o mládež.

V Nizozemsku funguje celostátní tým, který zodpovídá za nábor, prověřování, přiřazování a podporu pěstounských rodin. Hlavní roli v podpoře rodin hrají poručníci, kteří každý měsíc navštěvují děti a rodiny. Přijímací rodina (a to i příbuzní a blízké osoby nezletilého) dostává částku, která se počítá podle věku nezletilého. Pro věk 16 – 17 let je to přibližně 600 EUR měsíčně.

Aby získal názory pěstounských rodičů a jejich svěřenců, které NIDOS podporuje, začala organizace v roce 2012 pořádat tzv. „World Cafes“ jako platformu, kde se mohou setkávat pěstouni i nezletilí bez doprovodu a mohou sdílet svoje zkušenosti. NIDOS díky těmto setkáním zjišťuje, co je podle klientů důležité v oblasti způsobu poskytování péče, a jak lze tento systém zlepšit.

Nyní se testuje nový typ služby pro starší nezletilé, kteří jsou již soběstační, ale ne zcela připravení žít úplně sami. Jde o zařízení, kde se pěstouni starají o maximálně 4 až 5 dětí, v rozmezí 15–17 let věku a vesměs s podobnými etnickými kořeny, v prostředí, které je velmi podobné rodinnému zázemí. Cílem je zjistit, zda je pěstounská péče vhodná i pro tuto skupinu nezletilých bez doprovodu.

5. MOŽNOSTI PĚSTOUNSKÉ PÉČE PRO NBD V ČR

Občanský zákoník stanoví, že pěstounská péče má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově. Navzdory tomu, že tedy měla mít pěstounská péče přednost a legislativně přechodu nezletilých bez doprovodu do pěstounské péče nic nebrání, vyrůstají zatím všichni v ústavní péči (s výjimkou těch, kteří jsou svěřeni do péče vzdálenějšího příbuzného). Jako argumenty, proč tato extrémně zranitelná skupina nemá přístup k pěstounské péči, jsou uváděny tyto:

- Věk nezletilých 16 +

Přestože věk příchozích NBD není vhodný pro běžný model pěstounské péče, která je využívána u českých dětí, jsme na základě zahraničních zkušeností přesvědčeni, že i u této skupiny nezletilých má svěření do pěstounské péče smysl.

- Jazyk a kulturní odlišnosti

Co se týče jazykových a kulturních odlišností, ukazuje se jako prospěšné využívání již integrovaných komunit ze stejného kulturního okruhu. Nejen že odpadá jazyková bariéra, ale odpadají i možná nedorozumění z neznalosti cizí kultury a zvyklostí.

- Psychická traumata

U dětských migrantů hrozí více než u jiných skupin rozvinutí psychických traumat. V tomto směru je třeba jednak kvalitní zaškolení pěstounů a zároveň spolupráce s dětským psychologem, který bude rodině k dispozici. Zahraničních zkušeností ukazují, že se s těmito traumaty nezletilí vyrovnávají lépe v rodinném prostředí než v anonymním ústavním prostředí.

- Pobytová problematika

Ohledně pobytové problematiky je možné využít služeb organizací, které se zaměřují na poskytování právního a sociálního poradenství cizincům. Tyto organizace mohou pěstouny doprovázet a pomáhat jim s řešením pobytové situace svěřených dětí – cizinců.

- Nedostatek pěstounů

Nedostatek pěstounů by mohl být řešen oslovováním komunit z etnicky blízkého prostředí a vyhledáváním nových pěstounů v rámci těchto komunit. Rovněž vidíme jako vhodné zvyšovat povědomí o existenci pěstounské péče jako formy náhradní rodinné péče v rámci těchto komunit, neboť povědomí o existenci tohoto institutu náhradní rodinné péče je mezi cizinci žijícími v ČR velmi omezené.

Pro umístování nezletilých bez doprovodu do pěstounské péče hovoří níže uvedené argumenty:

- Nejlepší zájem dítěte

Nejlepší zájem dítěte má být dle mezinárodních závazků prioritním hlediskem při práci s dětmi obecně, tedy i s dětmi cizinci. Nedomníváme se, že pro každého NBD je nejlepší volbou pěstounská péče, avšak děti by měly mít možnost rozhodnout se samy a v případě zájmu vyrůstat v rodinné péči.

Dle Směrnice UNHCR pro určování nejlepšího zájmu dítěte¹² je ve vztahu k dočasné péči třeba vzít v úvahu následující body:

1. Pěstounská péče je vhodnější než péče institucionální, které je třeba se za běžných okolností spíše vyhýbat.
2. Je vhodné využít systémy péče existující v komunitě, pokud fungují uspokojivě a nevystavují dítě žádnému riziku.
3. Péče v širší rodině by měla mít prioritu. Pokud taková péče není možná nebo vhodná, pak by i dočasná péče měla mít rodinnou formu a měla by umožňovat, aby sourozenci zůstávali pohromadě.
4. Rozhodnutí by neměla vycházet z hypotetických vyhlídek na lepší vztahy v budoucnosti, ale spíše z doložené historie vztahů v minulosti.

- Legislativa a současný systém náhradní péče, který by měl upřednostňovat náhradní rodinnou péči před péčí ústavní.

- Úspora financí

Náhradní rodinná péče je ve srovnání s ústavní péčí výrazně levnější a její častější využívání může vést ke snížení kapacity ústavních zařízení.

- Snadnější integrace

Děti vyrůstající v rodině jsou lépe integrovány do společnosti a připravovány na život v dospělosti. Přes zkvalitnění činnosti zařízení ústavní výchovy v posledních letech odchází stále i české děti nepřipravené na život bez záchranné sítě zařízení. Život v rodině naopak nezletilého automaticky připravuje na reálný život bez pomoci instituce.

¹²Směrnice UNHCR pro určování nejlepšího zájmu dítěte, květen 2008, Ženeva, str. 52 viz <http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/pravni-dokumenty/prirucky-doporuceni-a-stanoviska-unhcr/smernice-unhcr-k-urcovani-nejlepsiho-zajmu-ditete-2008.html>

6. ZÁVĚR

Náhradní rodinná péče pro děti bez rodin je v současné době trendem jak v západní Evropě, tak v České republice. V České republice se však dosud bohužel zpravidla netýká nezletilých bez doprovodu. Pouze v případech, kdy mají nezletilí cizinci na území ČR příbuzné, jsou svěřováni do péče těchto příbuzných. V ostatních případech je jim nařízena ústavní výchova. Při setkáních zástupců odborné veřejnosti na toto téma vyjádřili všichni aktéři podporu přechodu dětí cizinců do náhradní rodinné péče. Podpora záměru zazněla ze strany oddělení ochrany práv dětí a náhradní rodinné péče Ministerstva práce a sociálních věcí, oddělení sociální péče Magistrátu hlavního města Prahy, orgánu sociálně právní ochrany dětí Prahy 5, Zařízení pro děti cizince, Kanceláře veřejné ochránkyně práv i organizací pořádajících přípravu pěstounů.

Potenciální pěstouny pro nezletilé bez doprovodu je třeba náležitě připravit, protože práce s dětmi cizinci je specifická, a poskytovat jim průběžnou podporu. Jako ideální se jeví rozšíření působnosti Zařízení pro děti cizince o ambulantní služby, které by byly zpočátku poskytovány dětem umístěným v rodinách – výuka českého jazyka, služby psychologa a případně další. Tyto služby by pro nezletilé bez doprovodu s jazykovou bariérou bylo jinak obtížné zajistit. Rodině by byl také k dispozici klíčový pracovník z organizace zajišťující právní a sociální poradenství cizincům.

Při zvažování dlouhodobé a přechodné varianty pěstounské péče, pro potřeby nezletilých bez doprovodu ze srovnání lépe vychází dlouhodobá forma pěstounské péče. A to především proto, že pěstouny lze v této formě péče párovat přímo s vybraným dítětem a není časově omezená.

Otázkou k další diskusi zůstává, zda je v ČR reálnější jako pěstouny využít integrované rodiny z migrantských komunit, nebo české rodiny. Lze očekávat, že české rodiny snadněji projdou přípravou pěstounů, ovšem takových rodin je aktuálně nedostatek. Pro rodiny z kulturně blízkého prostředí naopak hovoří to, že nebudou po přijetí dítěte narážet na jazykovou bariéru a kulturní odlišnosti.

I s ohledem na všechna rizika a možné komplikace, které se v souvislosti s pěstounskou péčí pro nezletilé bez doprovodu přicházejí v úvahu, lze bezpochyby dojít k závěru, že možnost vyrůstat v rodině by měla být poskytnuta i dětem cizincům v ČR, neboť objektivně neexistuje důvod, proč by měla být tato skupina dětí z možností vyrůstat v náhradní rodině vyloučena.

OPU 2016